

О. Зосімович,
старший викладач кафедри
спеціальних історичних дисциплін та правознавства
Житомирського державного університету ім. І. Франка

Правовий та професійний статус адвокатів Волинської губернії наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст.

Наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. правовий та професійний статус адвокатів Волинської губернії визначався загальним законами, які діяли на території Правобережної України та місцевими особливостями, сформованими протягом перебування у складі великого князівства Литовського та Речі Посполитої. В цей час зберігалася дія Литовських Статутів, Магдебурзького права, польських сеймових постанов, які в тогочасних джерелах називалися конституціями. Крім того, поступово вводилися в дію російські закони, іноді скасовуючи, а іноді дублюючи попередні. З місцевих джерел, що регламентували вимоги до адвокатів можна назвати матеріали Волинського губернського правління, формулярні списки адвокатів та працівників судів, особисті документи, що надавали захисники на участь у виборах на вакантну посаду тощо.

Магдебурзьке право та Литовські Статути юридично оформили право кожної людини вимагати прокуратора (адвоката). За нормами Литовського Статуту, адвокатом могла бути людина, яка має нерухомість у Великому князівстві Литовському. Але у випадку відстоювання честі, прокуратором може бути навіть людина, неосіла у державі. Українська дослідниця Н. Старченко зазначає, що вимога осілості адвокатів в межах всього Великого князівства Литовського в XVI ст. як обов'язкова для адвокатської практики звужувалася на території Правобережної України до меж трьох воєводств. А настанова підсудності шляхти судовим установам повітів, де зосереджувалася її нерухомість, проблематичність доведення осілості, потреба «знаності» особи адвоката шляхетським загалом... обмежувала дію адвокатських повноважень ще меншими територіальними одиницями [2]. Ця особливість збереглася і в першій половині XIX ст..

Другий Статут визначив список тих, кому було заборонено займатися прокураторською діяльністю. Це – судді, підсудки, судові писарі, духовні особи. Третій статут підтверджує перелік цих осіб, і уточнює: «в тих повітах, де вони самі є судом». Отже, судові урядовці не мали права виступати захисниками в

територіальних межах діяльності власного суду. Документи адвокатів Волинської губернії свідчать про те, що більшість з них займалась виключно прокураторською практикою, хоча частина в минулому набувала юридичний досвід на посадах канцелярських службовців, а деякі, навіть вступали на державну службу. Проте, випадків сумісництва двох посад не було.

В Магдебурзькому праві і в Литовському Статуті існувала вимога безкоштовного надання адвокатських послуг урядом тим особам, які мали бажання його найняти, але не мали коштів або можливості знайти його. Прокуратор в таких випадках не міг відмовитись від покладеного на нього обов'язку.

Джерела Магдебурзького права визначають умови покарання адвокатів за недобросовісне ведення справи. Український історик Д. Сурков дослідив декілька варіантів недобросовісного ставлення до справи. За залишення справи і перехід до захисту противної сторони прокуратору відрізали язик. За програму через недбалість справу він сплачував збитки, або потрапляв до в'язниці. Якщо він не з'явився на суд, не попередивши про це підзахисного і не вказавши причини, то компенсував всі збитки та підлягав катуванню різками біля міського стовпа, після чого його виганяли з міста [3]. Історик права В. Святоцька, називає більш суворе покарання: за несумлінне виконання своїх функцій, зловживання повноваженнями прокуратор карався смертю [4]. Литовські Статути також суворо ставилися до професійних злочинів адвокатів. Зрада або передача інформації, що потягла за собою збитки каралася втратою честі для шляхтича або втратою життя для нешляхтича (II статут, розділ IV, артикул 35) [5]. Зауважимо, що в XIX ст.. такі покарання як страта, катування відрізання язика вже не практикувалися.

У ХУІІІ ст.. крім Литовських Статутів і Магдебурзького права на території Правобережжя діяльність адвокатів регламентувалася польськими конституціями 1726 та 1764 років. Вимоги до адвоката були наступними: обов'язкова приналежність до шляхетського стану, наявність маєтку, благонадійність, знання законів та принесення присяги.

Законодавче оформлення інститут адвокатури в Російській імперії розпочала затверджена 1 грудня 1797 р. доповідь Правительствующего Сената «О выборах адвокатов в Литовской губернии, об отрешении их от должности и о предоставлении всякой тяжущейся стороне призводить дело свое и без адвоката» [6].

Російське законодавство в цілому продублювало норми польсько-литовських законів стосовно правового та професійного статусу адвокатів. В першому документі вказувалося, що адвокат повинен бути природним дворянином, мати посесію, ні в якому ганебному вчинку не звинувачений та та обов'язково присягнути на свою посаду. Крім того потрібно було мати свідоцтво про науки свої у школі та декілька років працювати у сфері судочинства під наглядом фахівців.

Адвокати обиралися на свої посади шляхом виборів з числа найбільш здібних та дисциплінованих.

Покарання за професійні злочини були пом'якшені порівняно з нормами XVI ст. і обмежувались, як максимум, звільненням з посади адвоката. Приводами для застосування такої міри були: підбурення розпочати несправедливу справу; безвідповідальне ставлення до своїх обов'язків; зраду свого клієнта; зговір із своїм довірительом з метою виграти справу та мати відсоток від прибутку; виступ під чужим ім'ям; затягування часу під час слухання справи; поява перед судом в нетверезому стані; гру в карти та розгульний спосіб життя; хабарництво або надвисока платня за свою роботу; звинувачення у кримінальній справі; самовільна відлучка під час судової сесії без відома суду; знехтування рішенням суду про передачу йому справи бідних або сиріт. [6].

Думка (Мнение) Державної Ради від 17 вересня 1811 року [7] підтвердила чинність закону 1797 р. про адвокатів Литовської губернії на території Правобережної України. регламентувала кількісний склад захисників. При судах встановлювалась постійна чисельність штатних адвокатів: в Головних судах - по 12; в повітових – по 10; в Магістратах – по 5; в консисторіях – по 6. Адвокатам дозволялось мати учнів – аплікантів, в той же час заборонялось мати помічників – агентів. Апліканти та агенти завжди входили до числа польської організації адвокатури при судах. Однак, в XIX ст., їх чисельність суттєво скоротилась і лише деякі адвокати дозволяли собі утримувати учнів.

З наступних законодавчих актів Російської імперії, що регулювали діяльність адвокатів слід звернути увагу на Сенатський указ 25 січня 1828 року, який підтвердив правомочність конституцій 1726 та 1764 років щодо виборів адвокатів і уточнив, що ці посади можуть займати лише дворяни, які володіють маєтком за вотчиним (спадковим) так і заставним правом. В 1822 році було видано Сенатський наказ про підтвердження необхідності призначати адвокатів для бідних людей безкоштовно. В 1832 році на Правобережжі було

впроваджено російську мову у цивільному судочинстві. Тому до адвокатів додалася вимога – знати російську мову.

У формулярних списках 1832 р. з'явилась вимога про обов'язкове підтвердження шляхетності Герольдією. Вона була пов'язана з Іменним Наказом від 19 жовтня 1831 р. « О разборе шляхты в Западных губерниях и об устройстве сего рода людей», який продовжував процес перегляду дворянського походження польської шляхти. Наказ містив в собі рішучі заходи щодо встановлення соціальної приналежності шляхти. Закон встановлював відмінності між шляхтичами, які були визнані такими Герольдією і особами, «именующимися шляхтою, без утверждения присвоенного себе достоинства законными доказательствами». За першими – зберігалися всі привілеї дворянського стану. Других було поділено на два розряди – сільських та міських обивателів. Незначна частина осіб, яких віднесли до міських обивателів, була зарахована до стану почесних городян, до числа яких віднесли адвокатів, що не довели свого дворянського походження. Вони були позбавлені військової повинності, яку замінили грошовим внеском, звільненні від тілесних покарань, і рішення за їх кримінальними справами все ще повинен був затверджувати Сенат. Інші привілеї дворянства на них уже не поширювались [8]. Категорія почесних громадян була названа станом і створена з метою оформлення менш привілейованої групи ніж дворянство. Тим самим передбачалось зменшення невдоволення тих елементів, які не потрапили до дворянського стану.

Документи адвокатів повітових судів Волинської губернії свідчать про намагання захисників відповідати зазначеним у законодавстві вимогам. Так, за формулярними списками визначається, що всі вони вважали себе шляхетського походження (але не всі були затверджені Герольдією), більшість володіла маєтками як за спадковим, так і за заставним правом з невеликою кількістю селян (від трьох до двадцяти). Всі отримали освіту у повітових училищах або гімназіях, мали досвід юридичної практики, склали екзамен на посаду адвоката, прийняли присягу тощо. Очевидно, не всі прокуратори змогли документально підтвердити відомості внесені до послужних списків. У 1838 р. розпочалася перевірка адвокатів судових міст Волинської губернії. Після перевірки ухвалили, що 39 захисників не відповідають належним вимогам і їх було звільнено.

25 червня 1840 р. було прийнято Іменний, даний Сенату Указ «О распространении силы и действия российских законов на все западные, возвращенные от Польши области» [9], внаслідок якого адвокатура в Україні була ліквідована

Таким чином, вимога приналежності до шляхетського стану та наявності обов'язкової посесії (маєтку) визначала правовий статус адвокатів. Вона передбачала збереження всіх притаманних цьому стану привілеїв. З 1831 р. частина захисників, що не довела свого шляхетського походження, була переведена до стану почесних городян. Щодо професійного статусу, то він визначався вимогами литовсько-польсько-російського законодавства, які включали в себе обов'язкову наявність освіти, попереднього стажу роботи у судових установах, відсутність зауважень та покарань по службі, законодавства, російської мови, готовність безкоштовно вести справи бідних людей і обов'язкове принесення присяги на свою посаду.

Список використаних джерел та літератури:

1. Старченко Н. Умоцovanі – прокуратори – приятелі. Хто вони? (становлення інституту адвокатури на Волині в кінці XVI ст.) / Н. Старченко // Соціум. Альманах соціальної історії, 2002. - №1. - С. 114.
2. Сурков Д. Історія становлення інституту адвокатури в Україні протягом XVI ст.. / Дмитро Сурков. - Б.м., Б.д. - С. 33
3. Святоцька В. Адвокатура України за магдебурзьким правом /Вікторія Святоцька // Право України, 2006. - № 7. - С. 126
4. Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. – Том II. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / За ред. С.Ківалова, П.Музиченка, А.Панькова. – Одеса: Юридична література, 2003. – С. 312-313.
5. Полное собрание законов Российской Империи (далее ПСЗ), Зібрання 1, Т XXIV, 1825. - № 18266. – С.817- 820
6. ПСЗ, Зібрання1, Т. XXXI. - №24778. – С.845
7. ПСЗ, Зібрання 2, Т VI, Відділення 2, 1831. - № 4869. - с.135-136
8. ПСЗ Зібрання 2, Т.XV, Відділення 1, 1841. - № 13591. – с.443-445